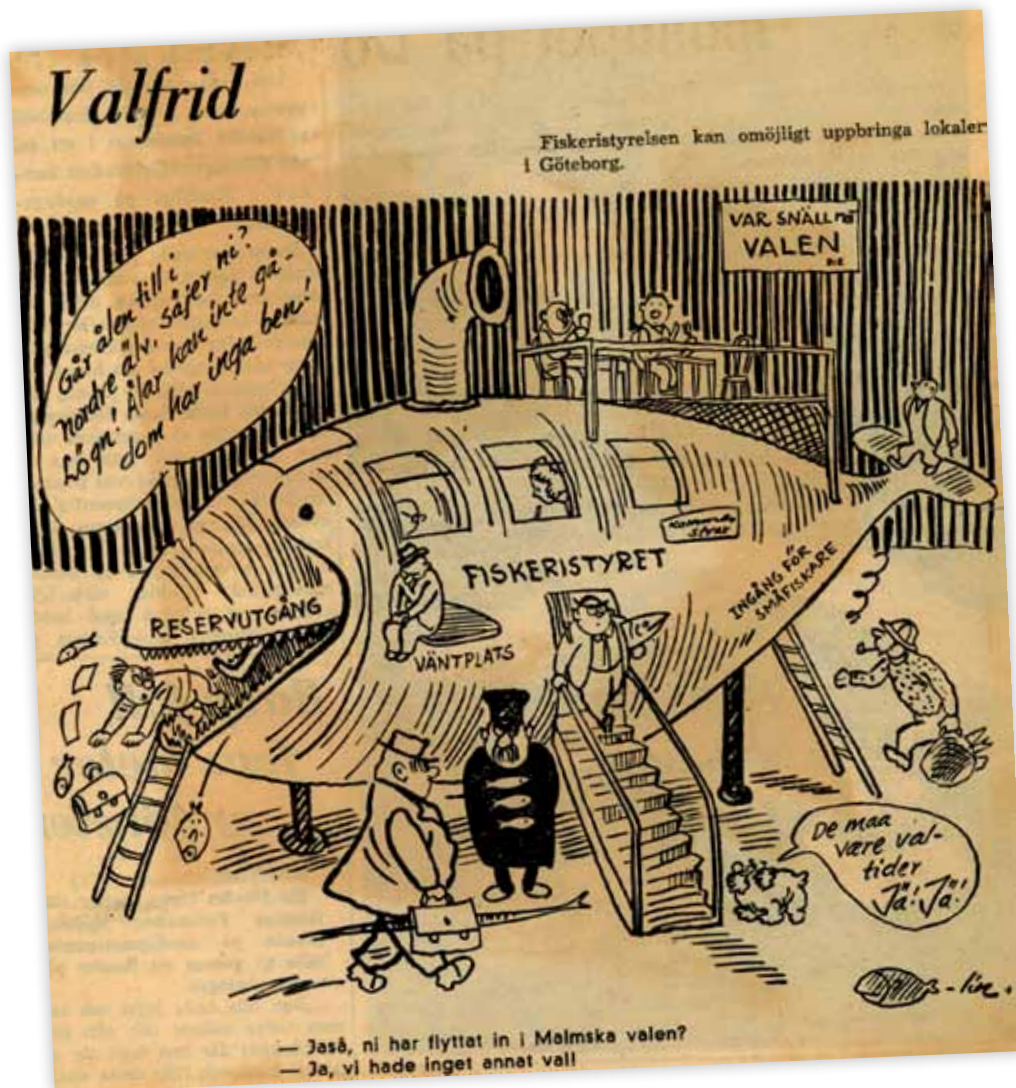

STATEN OCH FISKET

– nedslag i fiskeriförvaltningens historia

Av Håkan Westerberg & Lars Ask

FISKERIVERKET

STATEN OCH FISKET

– nedslag i fiskeriförvaltningens historia

FISKERIVERKET

Ansvarig utgivare: Björn Risinger
Redaktörer: Håkan Westerberg och Lars Ask
Formgivning: malin.fasth.com
Tryckt i 400 ex, juni 2011 Intellecta Infolog, Göteborg
Fiskeriverket, Box 423, 401 26 Göteborg

INLEDNING

FISK OCH FISKE UPPTAR en till synes oproportionerligt stor plats i den svenska självbilden. En näring som sysselsätter mindre än 0,03 procent av befolkningen ger avtryck i form av heraldiska symboler i cirka 10 procent av alla Sveriges kommun- och länsvapen. Bakgrunden är naturligtvis till stor del historisk. Intill sen tid var sill och potatis det som höll svälten borta för stora delar av ett fattigt land. Därutöver finns det emellertid även idag goda skäl att värdera fisket högt. Sverige har Europas längsta kuststräcka och största insjöarea, med avsevärda fiskresurser. Fisk är en viktig del av svensk matkultur och var tionde svensk fiskar på sin fritid. När det ställs på sin spets är all matproduktion bokstavligen livsavgörande. Vi kan äta mört men inte bilar.

Man kan alltså motivera varför fisket intill nu haft en egen myndighet, även om den alltid ifrågasatts och varit föremål för ett otal utredningar under sin 63-åriga existens. Nu går slutligen Fiskeriverket i graven men förvaltningen av fiskresurserna kommer även i fortsättningen att vara en viktig uppgift för den nya Hav och vattenmyndigheten. Att det då sker i ett större sammanhang, där havsplanering och effekterna på akvatisk miljö vägs in på ett tydligare sätt, är en uppenbar fördel.

Dock, när Fiskeriverket läggs ner kan det finnas anledning för två gamla medarbetare att blicka lite tillbaka. Denna skrift är inte tänkt som en utförlig historik över myndigheten. Det finns flera tidigare publikationer som man då kan konsultera. Såväl vid 40 och 50-årsjubileet gavs det ut jubileumsskrifter, där Fiskeriverkets utveckling, med alla politiska turer kring fiskeridadministrationens organisation, beskrivs i detalj. Före avdelningschefen Sten Andreasson har redogjort för Fiskeriintendentorganisationens historia (Finfo 2004:2). Bernt Ingemar Dybern och Armin Lindquist har skrivit om Havsfiskelaboratoriets tidiga historia i en skrift som kom ut till laboratoriets 70-årsjubileum 1999. Även Sötvattenslaboratoriet redovisade vid sitt 60-årsjubileum 1995 för laboratoriets utveckling (Inf. Sötvattenslab. nr 1 1995). Fiskeriförsöksstationerna och de olika laboratoriernas historia finns också nedtecknad på Fiskeriverkets hemsida.

Ambitionen med denna skrift begränsas till att diskutera några specifika aspekter av svensk fiskeriförvaltning och fiskeriundersökningar, före och under Fiskeriverkets tid. Vi hoppas att den kan tjäna som en läsvärd nekrolog över den myndighet som nu skall reinkarneras.

Flera andra veteraner på Fiskeriverket, speciellt Erik Degerman, Tore Gustavsson och Bengt Kåmark, har lämnat värdefulla underlag.

*Göteborg 2011 05 23
Håkan Westerberg och Lars Ask*

STATEN OCH FISKET

12–1300-talet

Landskapslagarna inför bestämmelser om fisket. I äldre Västgötalagen sägs t.ex.

»Icke får fiska i en annan mans förädning någon annan än den som äger dem, ej heller i annan mans fiskadamm«.

1611

Den första svenska fiskeritjänstemannen, Abraham Cabeljou, tillsätts av Karl den IX. I historien är han kanske mer känd genom sin vackra dotter Margareta, som blev Gustav II Adolfs mätress.

GUSTAV VASA SKAPADE ORDNING och reda i Sveriges finanser och administration. Han ansåg att kungen hade den egentliga äganderätten till jorden och vattnen, bönderna hade bara en ärftlig nyttjanderätt. Betalade man inte sin skatt vräkt man från sin gård, vilket var en effektiv sanktion. Fisket var en del av jordbrukets avkastning och fick en hög skattesats. I skattelagda fiskerier skulle varannan lax lämnas till kronan. Enbart laxen stod för fem procent av statens inkomster. Omräknat till den nuvarande statsbudgeten skulle det innebära cirka 41 miljarder kr – hur det faktiskt ser ut i dag återkommer vi till.

Fisket betraktades länge enbart som en inkomstkälla för staten. Ansvar för en eventuell utveckling av fisket lämnades åt de bönder som bedrev fiske som bisyssla. Först när Sverige fick en öppning mot västerhavet och dess lukrativa sillfiske vaknade statens intresse av att utveckla ett modernare, professionellt fiske efter holländsk modell. Med detta syfte tillsatte Karl den IX år 1611 en »generaldirektör för fiskerierne i riket«, holländaren Abraham Cabeljou (sic), som alltså blev den förste svenska fiskeritjänstemannen. Han bosatte sig i Göteborg och var en av arkitekterna då staden anlades.

Vi mitten av 1600-talet gick sillen till i Bohuslän. Det saknades dock regler för denna nya inkomstkälla eftersom Bohuslän just blivit svenskt. För att upprätta en fiskerilag beordrade Kungl. Maj:t den 30 juli 1666 vicepresidenten i kommerskollegiet Israel Lagerfält att resa till Bohuslän. Han hade med sig en 20 paragrafer lång instruktion som han skulle presentera för fiskarna runt om i Bohuslän. Fiskarna var dock uppenbarligen inte heller då särskilt trakterade av statsmakten intresse för deras verksamhet.

Statens intresse för att reglera fiskets bedrivande har annars en lång historia. Redan i de gamla landskapslagarna från 12- och 1300-talet fanns sådana regler. Begreppet kungsådra d.v.s. att man inte fick stänga av ett sund eller älv helt föreskrevs av riksstyrelsen under 1400-talet. Den första av sådana regleringar var en kungsdom utfärdad den 2 augusti 1442 av biskop Nils i Linköping och berör sjön Vikens utlopp ner mot Vättern (Forsviksån).

Det var först under upplysningstiden på 1700-talet som man började förstå att bestånden även behövde vårdas. Kanslirådet Edvard Carleskrev skrev i »Uppmuntran till fiskeinrättningar i Sverige« till Kungliga Vetenskapsakademien år 1749 att fisketillgångarna minskade i landet. Samtidigt konstaterade Linnélärjungen Per Kalm att fiskarena på västkusten klagade över det försämrade fisket. Människan har varit mer uppfinningsrik när det gäller att fånga fisk, än att förnya resursen, skriver CF Lund i Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar vid 1700-talets mitt och han fortsätter. Huvudprincipen borde vara att »för hwart fiskelif man fångar, planteras många tusende nya liv«.

Den första svenska lag som reglerade vattenrätt och fiskerätt för hela riket utfärdades 1766. Det var under en tid då det hade bildats politiska

partier vid sidan om ståndsriksdagen. Kampen stod mellan mössor och hattar. Hattarna drev en merkantilistisk linje som skulle gynna rikets välstånd. En satsning på yrkesfiske skulle ta till vara fiskresurserna, främst sillen på västkusten men också strömmingsfisket i Norrland, och öka handeln. Detta gav staten inkomster genom skatt i pengar eller natura. Samtidigt ville mössorna slå vakt om den lilla människan – den självvägande bonden och allmogen – för att ge möjlighet till försörjning.

Fisket var ett viktigt sätt att dryga ut och variera kosten, ty före 1789 hade ytterst få av bönderna jakträtt.

I 1766 års lag fanns också bland de första miljöreglerna. År 1747 hade den tredje och största sillperioden i Bohuslän börjat och i 60 år gick sillen till i sådana mängder att allt inte kunde saltas ner och säljas för konsumtion. Överskottet gick till trankokerierna där sillen förvandlades till olja vilken främst användes till gatubelysningen i många världsstäder. Sillolja från Bohuslän spred bokstavligen ljus över upplysningstiden, både under franska revolutionen och vid Boston tea party. Det kokade i 2000 kittlar på 500 trankokerier i Bohuslän och under 1790-talet skeppades åtta miljoner liter årligen ut från Göteborg, som var den stora utskippningshamnen. Stanken från kokerierna var olidlig och Gustav III lär ha klagat vid en resa i Bohuslän under den aktuella tiden.

Trankokeriets mest påtagliga avigsida var dock trangrumset som blev kvar i kitteln sedan oljan tagits tillvara. Till en början gjorde man med detta som kustbor i alla tider gjort med avfall – man kastade det i havet. Efterhand blev protesterna mot förfaringsättet allt mer högljudda. Man påstod att bottarna förstördes och små djur som skulle tjäna som föda åt sillen försvann. I 1766 års lag infördes därför bestämmelse om att avfallet skulle grävas ner. Kompletterande bestämmelser utfärdades av landshövdingen 1780, som innebar att om man inte kunde gräva ner grumset skulle en lämplig vik avspärras så att man kunde lagra avfallet där och om inget av dessa alternativ kunde användas skulle grumset transporteras bort.

Ursprungligen hade Kammarkollegiet och Kommerskollegiet uppgifter på fiskets område. Under det sena 1700-talets sillperiod fanns en särskild tjänst för sillfisket och trankokerierna. Sedan sillperioden ebbade ut indrogs befattningen 1823. Då Lantbruksakademien bildades 1811 tog de över ansvaret för fisket i sötvatten och i Östersjön från Kommerskollegiet. Västkustfisket sorterade fortfarande under Kommerskollegiet. Först 1864 inrättade lantbruksakademien en tjänst för fiskefrågor. Då anställdes Hjalmar Widegren som landets första fiskeriintendent och fiskodlaren Carl Byström blev hans assistent. Widegrens efterträdare i fiskeriintendentsämbetet skrev sedermera om honom »I betraktande såväl af formerna för sådan lagstiftning i Sverige som äfven af därvidlag lätt uppstående konflikter mellan allmänt gagn och, ej sällan missförstådda, enskilda intressen är det lätt förklarligt, att hans åtgärder ej alltid mötte odelat bifall, utan ofta nog motstånd och

1666

Sillperiod i Bohuslän, Israel Lagefält sänds ut för att reglera fisket.

1735

Petrus Artedi dör, hans avhandling om fiskar ges ut av Linné tre år senare och innebar den första vetenskapliga fisksystematiken med noggranna artbeskrivningar.

1766

Den första fiskestadgan för hela Sverige utkommer. Den får betraktas som en föregångare genom att bl.a. innehålla miljöbestämmelser.

1800

Trollhätte kanal öppnas och ål når Vänern. Etthundra år senare öppnas en ålyngelledare vid Olidan och Europas längsta rekryteringstidsserie för ål startar.

klander«. Fiskarens skepsis till statens inblandning i fisket är således inget nytt.

Den splittrade fiskerid administrationen framstod efter hand som allt mindre ändamålsenlig. I ett betänkande från 1883 föreslog en fiskerikommitté inrättande av en fiskeristyreelse. Betänkandet resulterade inte i någon förändring av administrationen. I stället tog Lantbruksstyrelsen, i samband med att den bildades 1890, över Lantbruksakademiens fiskefrågor. Kommerskollegiet behöll ansvaret för västkustfisket fram till 1903, då även detta fördes över till Lantbruksstyrelsen. Därigenom hade fiskets centrala myndighetsuppgifter samlats i en hand. Fiskeristyrelsen tillblivelse behandlas i ett eget kapitel.

Gustav Vasa drog alltså in motsvarande 41 miljarder kronor årligen bara från laxfisket. Hur mycket bidrar då fisket till statens finanser idag? Det är ingen enkel fråga att reda ut, men mycket talar för att fisket snarare är en kostnad än en intäkt för staten. I och med att Sverige är medlem av EU är vi också del av EU:s fiskeripolitik med dess omfattande subventioner av näringen.

Fångstens förstahandsvärde är knappt en miljard kronor årligen. Om vi antar att huvuddelen säljs i Sverige och att priset i handelsledet är 2–3 gånger förstahandsvärdet blir momsintäkten cirka 600 miljoner. Inkomsten från statlig skatt på fiskeföretag och fiskare bidrar marginellt. Från detta skall dels dras statens kostnader för administration och kontroll, cirka 400 miljoner, dels de subventioner som utgår i EU-systemet. Det senaste år det finns statistik från EU är 2005. Då betalade Sverige ut cirka 130 miljoner i stöd till det svenska fisket och i och med att Sverige är nettobidragsgivare till EU ytterligare 70 miljoner till andra länders fiske och partnerskapsavtal med tredje land. Läger man till det faktum att fisket som enda näring är helt befriat från bränsleskatter och koldioxidavgifter är slutsatsen att dagens fiske ur finansdepartementets synvinkel som bäst är ett nollsummespel och i värsta fall en Ebberöds bank.

Det bör framhållas att detta är en ren budgetmässig betraktelse. Fisket bidrar, som nämns i inledningen, på många andra plan, t.ex. genom sysselsättning i glesbygder, som kulturbärare och producent av viktiga livsmedel som annars skulle behöva importeras. 🐟

FISKERISTYRELSENS TILLKOMST

NÄR GUNNAR STRÄNG, SOM då var jordbruksminister, fick den år 1945 tillsatta fiskeriutredningens förslag att det skulle bildas en speciell myndighet för fisket muttrade han »Jaha, skall man då inrätta en Äggstyrelse också?«. Någon Äggstyrelse blev det aldrig, men regeringen lade en proposition om en ny fiskemyndighet till riksdagen 1948.

Riksdagsbehandlingen blev dramatisk. Man var i princip överens om behovet av myndigheten, men första och andra kammaren kom till olika beslut om var myndigheten skulle ligga. Andra kammaren tog för givet att den nya myndigheten, liksom alla andra centrala förvaltningsmyndigheter, skulle ligga i Stockholm, medan första kammaren föreslog Göteborg. Vid en gemensam omröstning vann Göteborg. På så sätt hamnade för första gången ett statligt ämbetsverk utanför huvudstaden och det skulle dröja många år innan det skulle hända igen.

De fiskeritjänstemän som räknat med att verka i den nya myndigheten satt på läktaren vid omröstningen och bestörtningen och förvånningen var stor. Några andra som blev besvikna och förvånade, om än av andra skäl, var de ledande personerna i Svenska Hydrografisk- Biologiska Kommissionen (SHBK), framför allt professor Hans Petterson, son till SHBK och ICES grundare Otto Petterson. Dessa var under 1947–48 på en oceanografisk jordenruntexpedition med Albatross och hade lämnats utanför diskussionen när besluten togs om att upplösa SHBK och överföra huvuddelen av dess verksamhet till Kungliga Fiskeristyrelsen. Den verksamhet som blev kvar från kommissionen fördes till Oceanografiska institutet vid Göteborgs högskola. Bornö hydrografiska station blev en del av Fiskeristyrelsen men för att bättra på Fiskeristyrelsens ekonomi lades verksamheten där ner och hela den hydrografiska avdelningen överfördes till SMHI 1985.

Fiskeristyrelsens nya ledning fann det svårt att hitta lämpliga lokaler i Göteborg och dröjde sig kvar i provisoriska lokaler i Stockholm. Till slut gick det så långt att Göteborgstidningarna började ironisera över ledningens vankelmodighet och en tidning föreslogs att man skulle flytta in i den Malmska valen på Göteborgs naturhistoriska museum. Till slut enades man och adressen blev Skeppsbron 1 vid hamnen. Det är möjligt att Malmska valen skulle varit ett bättre val. Valen finns kvar men fastigheten, som låg nära kajen vid Skeppsbron, var på glid ut i älven och lutade betänkligt. Huset revs på grund av rasrisk 1962.

Anna Greta Lager, som var sekreterare under tiden vid Skeppsbron, berättar att sprickorna i väggarna måste tätas med gamla tidningar för att det inte skulle blåsa för mycket genom dem. Golvet lutade betänkligt och vintertid fick man skriva maskin med vantarna på. Under arbetsdagens lopp vandrade skrivmaskinen långsamt mot den lägre ändan av skrivbordet.

Ämbetsverkets namn var från början Kungliga Fiskeristyrelsen och den kungliga anknytningen tog sig en del bisarra uttryck. När Gustav V avled 1950 anskaffades brevpapper med sorgkant på vilket all verkets

1826

Professor Sven Nilsson i Lund konstaterar att utfiskning av sill förklarar fångstminskningen och föreslår fiskestopp.

1855

En skola för fiskeritjänstemän startas i Brännkyrka. Utbildningen hade en praktisk inriktning mot fiskevård och fiskodling.

1864

Hjalmar Widegren anställs vid lantbruksakademien som landets förste fiskeriintendent. Han har stått som förebild för intendenten Borg i Strindbergs »I havsbandet«.

1872

Fiskeritillsynsmannen Gerhard von Yhlen gör de första försöken med trålfiske i Sverige. Hallandsfiskarna deltar motvilligt i försöken och resultaten är dåliga när metoden skall tillämpas i praktiskt fiske.

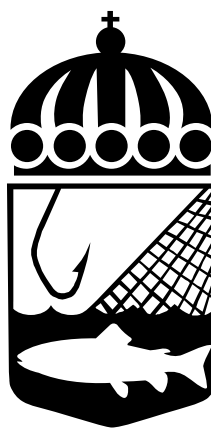

korrespondens skrevs under en tid. Det kungliga epitetet togs bort i samband med 1974 års regeringsform, till stor besvikelse för en del äldre tjänstemän. Nu var den sista glansen för ämbetsverken borta. Dock lyckades man behålla den kungliga kronan i Fiskeriverkets vapen.

Fiskeristyrelsens chefer dominerades av biologer och myndigheten sysslade från början främst med biologiska frågor. Överdirektören Jöran Hult hade en bakgrund fiskeriintendent i nedre norra distriktet och satt i vandringsfiskeutredningen. Detta noterades med tillfredsställelse av insjöfiskarna, som på detta sätt hoppades få större uppmärksamhet. Undantaget i ledningen var chefen för administrativa byrån Lars Wikland, som var jurist. Han höll ett hårt regemente och hade ständigt juridiska invändningar som stoppade biologernas optimistiska förändringsförslag. Berömda är hans tre farliga F – Fackföreningar, Fysisk riksplanering och Fritidsfisket.

Efterhand kom de ekonomiska aspekterna på fisket att spela en större roll. Riksdagen slog 1970 fast att målet för fiskeripolitiken skulle vara att genom marknads- och strukturpolitiska åtgärder skapa stabila ekonomiska förhållanden för fisket. Det var under denna tid den så kallade järntriangeln – ett maktkombinat av jordbruksdepartementet, Fiskeristyrelsen och Sveriges Fiskares Riksorganisation – konsoliderades. Denna luckrades upp först under 1990-talet när hushållningsmålen kopplades samman med nya miljömål, som framför allt gällde bevarande av biologisk mångfald. Genom flera åtgärder under denna period lyftes resurshållnings- och miljövårdfrågorna fram samtidigt som Fiskeriverket fick ett uttalat sektorsansvar för miljön.

EU inträdet 1995 innebar naturligtvis stora förändringar för Fiskeriverket när en anpassning gjordes till den gemensamma fiskeripolitiken. Mer om detta i ett eget avsnitt. 🐟

Fiskeriverkets vapen. Kronan är ett minne av tiden som kungligt ämbetsverk. Olyckligtvis gör den också att vapnet liknats vid kung Ubu; med kroknäsa, fiskmun och kronan nedhalkad över ögonen.

FORSKNING OCH UTVECKLING

SVERIGES FÖRSTA OCH STÖRSTE fiskforskare var Petri Artedi. Han skulle troligen blivit lika berömd som Carl von Linné om han fått leva. Som studentkamrater i Uppsala delade Linné och Artedi upp organismvärlden mellan sig. Linné tog hand om fåglarna, insekterna och de flesta växterna. Artedi valde att studera fiskarna, groddjuren och reptilerna. År 1735 gick Artedi, på väg hem i mörkret efter en middag, en förtidig död tillmötes bland fiskarna i Amsterdams kanaler. Linné gav sedermera ut Artedis nya system för indelningen av de olika fiskarterna.

En viktig drivkraft för vetenskapen under upplysningstiden var försörjningsfrågan. Därför intresserade man sig speciellt för hur fiskresurserna skulle kunna utnyttjas på ett bättre sätt, vilket förblivit utgångspunkten för fiskeriforskning då och nu. Under denna period gjordes också en rad upptäckter som kom att bli betydelsefulla för den framtida fiskevården. Ett exempel är kyrkoherden Hans Hedströms artikel »Rön om fiskars ålder« i Vetenskapsakademins handlingar för år 1759, där han konstaterar att på samma sätt som trädens ålder är tecknad uti deras savningar röjer sig fiskarnas ålder på deras ryggkotor.

Fiskeriundersökningarnas nyttoinriktning tog sig under 1800-talet olika uttryck för fisket i sötvatten och i havet. För insjöfisket var tyngdpunkten fiskevård och förstärkning av bestånden genom utplantering av odlade yngel eller rom. När det gäller havsfisket handlade det mer om att utveckla fiskeritekniken med effektivare redskap, som trål, och tillvaratagande av fisken.

Friherre Carl G Cederström beskriver 1899 i skriften »Om insjöfisket och insjöfiskaren« fiskets problem på följande sätt:

Det synes väl som skulle fiskets och fiskarens intressen fullkomligt sammanfalla, i själva verket göra de, rätt uppfattade, det ock, men omständigheterna kunna föranleda att dessa intressen tidvis kunna icke blott åtskiljas, utan även komma i strid med varandra, ja, tillfoga varandra skada. Så kan fiskaren, på grund av bristande förtänksamhet och omtanke om framtiden samt driven av nöd och behov av att förvärva bröd för dagen åt sig och de sina, så hårt beskatta sitt fiskevatten, att fiskstammen därav kan taga allvarlig skada och fiskets bestånd för framtiden hotas.

Å andra sidan kunna fiskets målsmän, angelägna att betrygga dess bestånd, omgärda fiskareyrket med så inskränkande bestämmelser, att de gör detsamma omöjligt att bedriva med någon förhoppning att därpå leva.

Ja – ingenting är nytt under solen.

Cederström fortsätter sedan med en passionerad plädering för fiskevård och insatser mot storindustrins utsläpp och skador på fiskevattnen. Han ville göra fiskaren till fiskevårdare och fiskodlare. Han

1883

Riksdagen förslår inrättande av en Fiskeristyrelse men förslaget genomförs inte.

1890

Lantbruksstyrelsen övertar fiskefrågorna från Kammarkollegiet och Lantbruksakademien.

1892

Regnbåge utplanteras i Jämtland.

1900

Ny fiskestadga där det fortfarande gällande förbudet för trålfiske på svensk territorialvatten införs.

Kongl. Maj:ts nådiga fiskeristadga gifven Stockholms slott den 17 oktober 1900.

4 § Fiske med trawl vare förbjudet.

1901

Svenska Hydrografisk-Biologiska kommissionen (SHBK) bildas med prof. Otto Pettersson som ordförande.

Otto Pettersson

1902

Bornö hydrografiska station öppnar och där startas världens längsta oceanografiska tidsserie med dagliga mätningar av temperatur, salinitet och ström på flera djup.

reste landet runt och stimulerade folk att börja befrukta fiskrom med mjölke. Resultatet av att sätta ut befruktad rom var klent, men metoden användes ändå flitigt ända till våra dagar.

Fiskevård har varit central för verksamheten på Sötvattenslaboratoriet ända sedan starten 1930. Problemen kring vattenkraftutbyggnaden och försurningen kopplades till grundläggande fiskeribiologiska forskningsinsatser. Vetenskapligt har laboratoriets insatser varit världsledande när det gäller ekologi och genetik. Laboratoriechefen Gunnar Svärdsons utredning av sikens mångfald av genetiskt åtskilda populationer gav ett fascinerande exempel på artbildningsmekanismer. Hans angreppssätt, med en kombination av biogeografi, beteende, anatomi och cytologi, var banbrytande inom evolutionsbiologin. För detta arbete fick han 1981 American Fisheries Society's Award of Excellence

Sötvattenslaboratoriets arbete med fiskmärkning och studier av vandringsfisk resulterade i inrättandet av Laxforskningsinstitutet i Älvkarleby. Vatteninspektionen vid laboratoriet blev fröet till Naturvårdsverket och man kan konstatera att den nya myndigheten, som förenar Naturvårdsverkets vattenverksamhet med Fiskeriverket, nu frikopplas från fiskeribiologisk forskning och utveckling.

För storsjöfisket på bankarna i västerhavet var fiskens kvalitet ett huvudproblem under 1800-talet. Båtarnas storlek och brist på salt och kunskap innebar att torsk och långa packades orensad och osaltad direkt i lastrummet. Vid ogynnsam vind kunde det ta veckor innan man landade fångsten. Det var inte av omtanke om fiskförsäljarna som Fiskekyrkan byggdes 1871. Skälet var att det på en utomhusmarknad inte gick att känna om fisken var ruttet om den var frusen vintertid.

Fiskeriintendenten August Malm, mest känd för att vara den ende som lyckats stoppa upp en blåval, försökte med olika medel förmå fiskarna att ta vara på fångsten bättre. Motståndet var dock stort både mot fiske i bolagsform och mot den försäkring som skulle lämnas till båtar som saltade fångsten.

Den stora förhoppningen för Bohuslänsfisket var emellertid att en ny sillperiod skulle inträffa. Orsaken till att sillen kom och försvann med omkring hundra års mellanrum var okänd. Hypotesen att det fanns ett samband mellan sillperioderna och hydrografin var upprinnelsen till de första svenska oceanografiska expeditionerna på 1870–1890-talet, vilka leddes av Gustaf Ekman och Otto Pettersson. Otto Pettersson engagerade sig starkt i fiskefrågorna och sambandet mellan oceanografien och fiskbeståndens växlingar. Han insåg att detta var ett gränsöverskridande problem som krävde internationellt samarbete. På hemmaplan instiftade han tillsammans med Ekman Svenska Hydrografisk- Biologiska Kommissionen (SHBK) 1901 och tog med hjälp av kung Oscar II initiativ till bildandet av ICES (Internationella havsforskningsrådet) 1902.

SHBK upprättade vid sin start ett hydrografiskt laboratorium på Bornö i Gullmaren. År 1919 donerade Robert Murray sin sommarvilla till

Lysekils stad. Staden överlät i sin tur fastigheten till staten med villkor att den skulle användas som marint laboratorium. På så sätt förstärktes SHBK med Statens Havsfiskelaboratorium i Lysekil. När Fiskeristyrelsens bildades 1948 upplöstes SHBK och både Havsfiskelaboratoriet och Bornö station blev del av myndigheten.

Havsfiskelaboratoriet har övertagit SHBK:s roll när det gäller det internationella arbetet i ICES. Huvuduppgiften har varit att bedriva provtagning och undersökningar för att följa utvecklingen av de kommersiella fiskbestånden. Arbetet i ICES kunde emellertid vara nog så dramatiskt. Under 1960-talet rasade en het debatt om sillperiodernas orsak mellan chefen på Havsfiskelaboratoriet Hans Höglund och sillkommitténs ordförande norrmannen Finn Devold. Debatterna mellan de två lockade så många åhörare från de andra kommittéerna att dessa fick avbryta sitt arbete. Stämningen var ändå i grunden god. Islänningen Jakobsson liknade sillkommitténs möten med vikingarnas Valhall – man stred hela dagen tills alla var döda, sedan reste man sig upp och började dricka.

Vad debatten handlade om var i grunden om överfiske eller naturliga variationer orsakade sillbeståndets nedgång. Höglund kunde genom utgrävningar av gamla trangrumsgropar och jämförelser av kotantalet under tidigare sillperioder visa att det var nordsjösill som stod för sillperioderna. Det innebar att det var överfiske som var orsaken till 1960-talets sillkollaps.

Fiskeriforskningens resultat användes länge i första hand för att utveckla fisket. Laborator Gunnar Otterlind lade t.ex. grunden för silltrålning i Östersjön, vilket gav ostkustfisket ett stort uppsving. Hans och laboratoriets relation till yrkesfiskarna var genomgående gott. Otterlind byggde upp ett nätverk av fiskare runt Sverige som gjorde att han per telefon höll en imponerande kontroll över allt vad som hände i havet.

Forskningens roll har numera i stor utsträckning blivit att motivera begränsning och avveckling av fisket. Relationen till yrkesfiskarna har på så sätt försämrats och nådde ett lågvattenmärke när delar av de tidigare inflyttade trålgränserna flyttades ut 2004. Dåvarande generaldirektören Karl Olov Öster var inte en stridens man, men stod på ett imponerande sätt upp mot ett kompakt motstånd från fiskets representanter.

Både Havsfiskelaboratoriet och Sötvattenslaboratoriet i Drottningholm existerade alltså redan då Fiskeristyrelsen startade. Det tredje laboratoriet – Kustlaboratoriet i Öregrund – var ursprungligen en del av Naturvårdsverket men överfördes till Fiskeriverket 1991. Laboratoriet fokuserar på det småskaliga kustfisket men har kvar en del av den tidigare uppgiften, som var att övervaka kärnkraftverkens miljöpåverkan.

Laboratoriets förste chef Erik Neuman var en hetsig person som redan på Naturvårdverkstiden gjorde sig känd genom att skjuta en fridlyst hackspett, vars envetna knackande på laboratorievägg blev

1902

ICES håller sitt första möte. Huvudkontoret förläggs till Köpenhamn och holländaren Paulus Hoek blir generalsekreterare efter många politiska kompromisser mellan medlemsländerna.

1904

U/F Skagerrak I sjösätts, beställd av SHBK. Längd 35 m, maxfart 10,5 knop.

1905

Fiskerintendenterna blir egen myndighet. Landet indelades i sex distrikt som följde länsgränserna och man skiljde inte på salt och sörvatten. En markering av västkustfiskets betydelse kan ses i att västra distriktet enbart omfattade Hallands samt Göteborg och Bohus län. Hela Norrland delades upp på endast två distrikt.

1907

Kräftpesten drabbar Sverige efter att sjuka kräftor som importerats från Finland dumpats i Mälaren. Samma år dog samtliga flodkräftor i sjön.

1908

Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda startar. Här utbildades de första länsfiskeritjänstemännen.

1911

Statens fiskeriodlingsantslat byggs i Älvkarleby.

K-A Andersson (1875–1968) var en förgrundsgestalt inom svensk fiskeriforskning och internationellt samarbete. Han deltog bl.a. i den svenska antarktisexpeditionen 1901. År 1907 förordnades han till fiskeriintendent i Västra distriktet. K-A Anderssons ämbetsmannabana kröntes med att han 1925 blev byråchef på Lantbruksstyrelsens fiskebyrå och därmed den högste fiskeritjänstemannen i Sverige. Han pensionerades 1946 då Fiskeristyrelsen bildades. Den stora kunskap om fiskar och fiske som hade samlats in av Andersson och hans medarbetare resulterade i standardverket »Fiskar och fiske i Norden«.

för störande. Han var en stor förespråkare för kustfisket och gjorde viktiga insatser för att förbättra det småskaliga fiskets förutsättningar. Vi som uppskattar abborre kan hylla honom för att han introducerade den byxade abborrfilen på marknaden. 🍷

1918

Första vattenlagen upprättas. I huvudsak en ren exploateringslag.

1919

Den första sportfiskeorganisationen bildas.

FARTYGEN

FISKERIFORSKNING UTAN FORSKNINGSFARTYG ÄR som en cowboy utan häst. När Fiskeristyrelsen inrättades 1948 övertog man därför två forskningsfartyg. Från den Svenska Hydrografisk-biologiska kommissionen kom U/F Skagerak II och från Lantbruksstyrelsens fiskeribyrå U/F Eystrasalt.

Skagerak byggdes 1935 vid Götaverken som forskning och bevakningsfartyg och skulle klara många uppgifter, bl.a. isbrytning och bogsering. Av den anledningen försågs Skagerak med en ovanlig framdrivningsutrustning. Avgaserna från två dieselmotorer drev en så kallad varmluftsmaskin, vilken fungerade som en kolvångmaskin och gav högt vridmoment vid låga varv och god manövreringsförmåga. Nackdelen var att de heta diselavgaserna frätte hål i rörkrökarna och gjorde maskinrummet till en livsfarlig arbetsplats när heta avgaser plötsligt sprutade ut under högt tryck. Efter många haverier och tillbud ersattes varmluftsmaskinen till maskinisternas lättnad med en konventionell dieselmotor 1958. Det nya maskineriet var emellertid mycket lättare än det gamla, varför Skagerak förlorade stabilitet. Härefter begränsades därför operationsområdet till Östersjön och Skagerak innanför linjen Hanstholm – Lindesnäs.

Att vara på expedition med Skagerak var att uppleva det gamla svenska klassamhället. På det endast 43 meter långa fartyget serverades maten i tre, eller i praktiken fyra, mässar. För om masten åt manskapet. Därtill kom en mäss för befälet. När deras måltider hade avslutats användes den av fiskeriskolans praktikanter, som var de som stod lägst i rang ombord. I salongen åt kapten och forskare, sittande under konungens porträtt. Ve den som trampade på de polerade mässingslisterna på salongens trösklar! Maten var nog oftast utmärkt men spillången förvarades av någon obegriplig anledning i färgskåpet och fotogen är ingen krydda som går bra samman med sjösjuka.

U/F Skagerak gjorde trogen tjänst under lång tid men började redan på 1950-talet bli omodern och svårarbetad som forskningsfartyg. Ett mindre forskningsfartyg anskaffades 1961 som komplement för kortare expeditioner. Det var en 30 meters ståltrålare som döptes till U/F Thetis. För att minska rullningen hade Thetis långsgående slingerkölar. I hårt väder gjorde dessa att det tog vad som kändes som en evighet för henne att rätta upp sig efter en överhalning. Thetis såldes 1982 och byggdes om till fiskefartyg. Om slingerkölarna hade del i haveriet må vara osagt, men tungt lastad med sill rätade hon aldrig upp sig efter en kraftig krängning utan gick till botten norr om Smögen 1985.

Eystrasalt är det fornisländska namnet på Östersjön och det var också där forskningsfartyget framför allt opererade. Hon hade ett vackert fiskebåtsskrov i trä byggd i Råå 1937. Liksom U/F Thetis såldes hon 1982 och gick sedan ett tragiskt öde till möte. Efter att ha legat vid kaj i Åhus under en längre tid skulle hon flyttas för reparationer till varvet i Skillinge. På vägen sprang hon läck och i sin rapport

1929

SHBK:s havsfiskelaboratorium i Lysekil invigs.

1930

Svenska Västskärfiskarnas Centralförbund, SVC, bildas. En fiskareförening hade startat året innan på Öckerö i Göteborgs skärgård, men inom kort följde man efter på de närliggande fiskelägena.

1931

Fiskodlingsstationen Kälarne, byggt 1909, överförs till staten.

1932

Sötvattenslaboratoriet byggs och underställs Lantbruksstyrelsen.

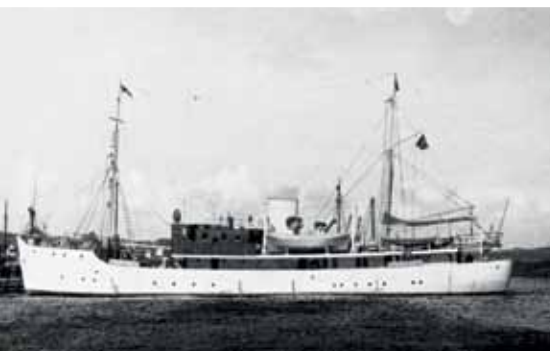

1934

Svenska Ostkustfiskarnas Centralförbund, SOC, bildas. Omfattar landets längsta kuststräcka från Blekingegränsen till Haparanda, inklusive Öland och Gotland.

1935

U/F Skagerak II sjösätts vid Göta-
verkens varv i Göteborg.

1937

U/F Eystrasalt byggs i Råå.

konstaterar Statens haverikommission lakoniskt:

»Eystrasalts två besättningsmän och SSRS sjöräddare togs ombord av sjöräddningens RIB-båt strax innan Eystrasalt sjönk. De överfördes senare till sjöräddningskryssaren. Befälhavaren drogs med i det sjunkande fartyget men flöt upp kort därefter och kunde tas ombord av sjöräddningens enheter.«

Eystrasalt havererar.

Varvskrisen innebar att Fiskeristyrelsen äntligen 1974 fick möjlighet att beställa ett nytt forskningsfartyg. Fartyget byggdes vid Kalmar varv, som emellertid trots denna och andra stödåtgärder lades ned 1980.

U/F Argos är 61 meter lång och har displacementen 1260 ton. Namnet Argos anspelar på den grekiska myten om jätten Argos, som med sina 100 ögon ständigt kunde hålla vakt. U/F Argos argusögon var modern akustisk och annan elektronisk utrustning för fiskeriforskningen.

Genom sin storlek och utrustning har Argos som enda svenska forskningsfartyg kapacitet att företa långa expeditioner där flera av havsforskningens områden kan arbeta parallellt. Ett väl fungerande samarbete har utvecklats mellan Fiskeriverket och SMHI. Även universiteten och Naturvårdsverkets miljöövervakning utnyttjar U/F Argos som arbetsplattform. Dock är Argos nu ungefär lika gammal som Skagerak var då hon ersattes och har samma problem med att ha blivit otidsenlig, sliten och allt dyrare att hålla igång när reparationerna ökar. Detta gäller också för det mindre fartyget U/F Ancylus, som använts för undersökningsverksamheten i de stora sjöarna och på kusten. Ancylus byggdes 1971 och överfördes 20 år senare från Naturvårdsverket till Fiskeriverket. År 2010 ersattes Ancylus av den blott 13 år gamla häcktrålaren Mimer, som efter ombyggnad är en välkommen och nödvändig förstärkning. Det är dock hög tid att svensk havsforskning får ett nytt, större fartyg, men beslutet dröjer. Någon ny varvskris som kan lösa problemet är dessvärre inte trolig.

Vad hände då med U/F Skagerak? Ironiskt nog tillbringade hon sina sista år långt väster om den säkerhetsgräns mellan Hanstholm-Lindesnäs som inte fick passeras under tiden i Fiskeristyrelsen. Hon blev väderobservationsfartyg i vattnen runt Irland och på slutet passagerarfartyg i Medelhavet, där Skagerak skrotades 1983. 🍷

FISKERIVERKET OCH EG/EU

NÄR STADSMINISTER INGVAR CARLSSON 1991 i en bisats meddelade att regeringen skulle söka anslutning till EU fick det stora återverkningar för Fiskeristyrelsen. På Statskontoret pågick en utredning om fiskeriadministrations rationalisering och det var i praktiken klart att verket skulle läggas ner. I EU-sammanhang hade emellertid fiskefrågorna mycket större vikt än i Sverige och man insåg att en fiskerimyndighet skulle komma att behövas. Utredningens argumentation behölls, men man ändrade slutsatsen till att Fiskeristyrelsen skulle behållas, dock med namnet Fiskeriverket.

Anledningarna till att Sverige bytte fot när det gällde EU-medlemskap var flera, dels den allmänna politiska utvecklingen i Europa, dels ett relativt dåligt EES avtal och dels en djup ekonomisk kris i Sverige. Avtalet om EES (Europeiskt ekonomiskt samarbetsområde) innebar i korthet att EFTA-länderna (Norge, Finland, Island, Österrike, Schweiz, Lichtenstein och Sverige) skulle anpassa sig till EUs regelverk och att EU som motprestation skulle släppa in dessa länder i sin inre marknad. På fiskets område innebar avtalet att vissa tullar sänktes och att marknadsregleringen på fisk anpassades till EU:s system. Det innebar också slutet på en svensk uppfinning som kallades normprissystemet och som hårddraget innebar att den importerade norska laxen till stora delar subventionerades det svenska fisket och kostnaderna för Svensk Fisk samt stora delar av fiskets organisationer. Självfallet var normprissystemet inte särskilt populärt i Norge.

Under 1993 inleddes förhandlingar om medlemskap med Sverige, Norge, Finland och Österrike. Förhandlingarna resulterade så småningom i ett anslutningsavtal där naturligtvis även fisket ingick. Resultatmässigt lyckades Sverige, i motsats till Norge få ett omedelbart borttagande av alla tullar på fisk- och fiskprodukter samt att få in kokräkan i återtagssystemet. När det gällde fiskerättigheter (kvoter) kodifierades i stora delar de redan existerande kvoterna.

En av knäckfrågorna gällde den svenska torskkvoten i Östersjön. Det fanns flera skäl till att denna kvot var besvärlig bland annat den s.k. frihandelstorsken som innebar att Sverige gav EU en andel av torskkvoten mot att EU sänkte tullen på vissa fiskprodukter. En annan aspekt var att Danmark och Västtyskland under flera år hade köpt torskrättigheter av Sovjetunionen/Ryssland. Alla dessa kvoter fanns nedtecknade i tabeller i programmet Excel och naturligtvis hade Sverige sina egna tabeller och kommissionen sina. Vid denna tid var Excel relativt nytt och det skulle så småningom visa sig att kommissionen behärskade detta nya hjälpmedel sämre än Fiskeriverkets tjänstemän.

Den sista knäckfrågan i hela de svenska medlemskapsförhandlingarna blev just Sveriges andel av torsken i Östersjön. Förhandlingarna skulle varit avslutade den siste februari 1994 kl. 24.00. Eftersom frågan strax före kl. 24.00 ännu inte var löst utgick ett påbud att alla skulle stanna sina klockor på 24.00 medan förhandlingarna fortsatte. Mitt i

1937

Svenska Insjöfiskarnas Centralförbund, SIC, bildas. De flesta medlemmarna är bosatta i området kring de stora sjöarna i Mellansverige, men man får också förhållandevis många medlemmar i Skåne och Norrbotten.

1944

Svenska Sydkustfiskarnas centralförbund, SSC, bildas. Förbundets medlemmar är bosatta i Blekinge.

1946

Vandringsfiskeutredningen, sedermera Laxforskningsinstitutet, startar.

1948

Kungliga Fiskeristyrelsen bildas, Göran Hult blir dess förste generaldirektör.

1948

Sveriges Fiskares Riksförbund, SFR, bildas. Förbundets förste ordförande blir Birger Utbult.

1948

Fiskeristyrelsens första administrativa chef Lars Wikland.

▼ Svenska förhandlare. Från vänster Anders Hagberg, Stefan de Marée och Tore Gustavsson.

natten fick Sverige ett slutbud om att vi skulle få 35,037 % av EU:s TAC upp till 50 000 ton och 40% på den del som överskred 50 000 ton. Budet baserade sig med all sannolikhet på felräkningar till Sveriges fördel, beroende på ovanan med Excel, och budet var mycket bättre än vad de svenska förhandlarna räknat fram. Sverige tackade snabbt ja och de svenska medlemskapsförhandlingarna var därmed avslutade.

Till all olycka var emellertid skrivningarna om den s.k. frihandels-torsken oklara och Danmark begärde i efterhand omförhandlingar. I dessa misslyckades regeringskansliet och förlorade stora delar av vad som vunnits genom tråget arbete av Fiskeriverket. Resten försvann när de forna öststaterna skulle integreras i systemet med fasta procentandelar av den totala fångstmängden (den s.k. relativ stabiliteten). Slutresultatet blev att Sverige numera har en ganska ordinär torkkvot i Östersjön.

Förberedelserna för alla dessa avtal (EES och EG/EU) krävde stora resurser hos Fiskeriverket. Analyser och bedömningar skulle presenteras för varje aspekt som skulle kunna komma upp i förhandlingarna. Vid EG-förhandlingarna skulle t.ex. varje rättsakt beskrivas och analyseras. Dessa analyser trycktes för övrigt, så att en bredare allmänhet skulle kunna ta till sig informationen. Fiskeriverkets personal fick också på plats i Bryssel vara beredd att lämna information till politikerna om olika svårlösta problem. Detta innebar sena kvällar och nätter och små tupplurar i sofforna utanför förhandlingsrummen. De som fick en plats i en av de få sofforna kunde känna sig lyckliga. Ofta fick man hålla tillgodo med betydligt mer obekväma viloplatser, som exempelvis en bred fönsterbräda.

Som Bengt Kåmark erinrar sig blev slutförhandlingarnas efterspel på hemmaplan komplicerat. »Klockan hade ju stått stilla på 24.00 i förhandlingsvärlden men hade blivit 02.30 i verkligheten när de avslutades. Det blev en tuff förhandlingsfråga med Fiskeristyrelsens administration när vi skulle begära kvalificerad övertid för tiden mellan 24.00 och 02.30, men med all den vana vi fått som förhandlare i Bryssel lyckades vi även i detta fall!« 🍷❤️

SILL

OM MAN FÖLJT DEBATTEN om svenskt fiske under det sista decenniet skulle man kunna tro att svensk fiske och torsk är samma sak. Så är inte fallet! Sill och strömming är och har alltid varit den ekonomiskt viktigaste fångsten för svenska fiskare. Värdet av sill och skarpsill under senare år har varit mer än dubbelt så stort som torskens värde. Går man längre bak i tiden dominerar sillen än mer.

Sillperioderna är ett fall för sig, då stora förmögenheter skapades och fisket var en viktig inkomstkälla för staten. Deras tid är förbi, men under andra världskriget, när fiskeaktivitet var låg, byggdes fiskbestånden i Nordsjön och Skagerrak upp till goda nivåer. Under efterkrigstiden fram till mitten av 1960-talet bedrev västkustfiskare ett mycket lönsamt fiske här. Speciellt sillfisket var mycket lönsamt och ett effektivt flyttrålfiske utvecklades. Detta vinstgivande fiske innebar en snabb modernisering av fiskeflottan med moderna effektiva fartyg. Under 1960-talet skedde en vändpunkt. Beståndet av sill i Nordsjön var nedfiskat och den moderna flyttrålsflottans främsta fångstområde minskade i betydelse. Man kan säga att tre handlingsvägar valdes. Många slutade att fiska och tog arbete i den expanderande industrin. En del fortsatte att bedriva ett pelagiskt fiske efter sill/skarpsill i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön. Andra ställde om till ett fiske med bottentrål efter kräfta eller bottenfisk.

Den stora krisen kom emellertid lite senare. Av tradition har fisket på »det fria havet« stätt öppet för alla nationer medan kuststaterna haft ensamrätt till fiske på sitt territorialvatten. Ökad fångstkapacitet och överfiske gjorde emellertid att många kuststater utvidgade sin exklusiva fiskezon och kastade ut det utländska fisket. Island gjorde detta i slutet av 1975 och Nordsjöstaterna från och med 1977. Samtidigt med utvidgningen i Nordsjön stängdes allt sillfiske på grund av beståndsskäl.

Detta berörde vitala svenska fiskeintressen och oron både bland fisket och hos politikerna blev stor. Vi fick visserligen avtal både med Norge och med EU men dessa avtal var inte mycket att hurra för. Både den svenska förhandlingspositionen och de svenska fiskemöjligheterna måste stärkas om det skulle finnas kvar något svenskt fiske. Svenska regeringen förklarade då, att från och med 1978 skulle också den svenska gränsen utflyttas och då även i Östersjön, inklusive öster om Gotland till en mittlinje i förhållande till Sovjetunionen. Resultatet blev ett ramaskri från alla länder runt Östersjön kanske med undantag för Finland. Det största motståndet kom från Danmark, som då liksom nu var den största fiskeationen i Östersjön, samt från Sovjetunionen inklusive satellitländerna Polen och DDR. Dessa tre länder dominerade det pelagiska fisket i Östersjön. Det förekom t.o.m. kontakter mellan Danmark och Sovjet för att gemensamt hindra en svensk utvidgning.

Det bör hållas i minnet att denna tid var det kalla krigets tid och det danska agerandet sågs inte med blida ögon från officiellt svenskt håll. Efter vissa påpekanden intog Danmark en mer passiv roll.

1958

Signalkräfta och flera andra främmande fiskarter införs.

1960

Laxforskningsinstitutet bildas.

1961

U/F Thetis byggs.

1962

Kustundersökningen, sedermera Fiskeriverkets Kustlaboratorium, startas. Laboratoriet var från början inhyst i laboratoriechefens villa och har sedan flyttats mellan olika lokaler i Öregrund.

1967

Lantbruksnämnderna övertar Hus-hållningssällskapens roll som regional myndighet för fisket. Nämnderna underställs Lantbruksstyrelsen.

1967

Naturvårdsverket bildas.

Sovjetunionen var dock fortsatt starkt motståndare till en gränsutvidgning. Frågan om gränsen mellan Sverige och Sovjetunionen ställdes nu på sin spets. Sovjet förklarade att om Sverige utvidgade så skulle man göra samma sak och gränsen skulle då dras som en mittlinje mellan det svenska fastlandet och Baltikum. Hur underligt det än kan låta i svenska öron hade Sovjet visst stöd för sin uppfattning i havsrätten. Detta var naturligtvis ingen önskesituation för då skulle Sverige få en gräns strax öster om Gotland och en betydande del av vinsten, sett ur fiskesynpunkt skulle gå förlorad.

I detta läge beslöts att dåvarande jordbruksministern Anders Dahlgren skulle acceptera en inbjudan från sin sovjetiske kollega, den då 73-årige Aleksander Ishkov, att besöka Sovjetunionen i slutet av augusti 1977. Ishkov hade varit fiskeriminister sedan 1940 och tillhörde överlevarna i den sovjetiska eliten. I delegationen ingick bl.a. dåvarande chefen för Fiskeristyrelsen, Lennart Hannerz. Sovjet bjöd på ett överdådigt mottagande. I Moskva var det både Bolsjojoperan, cirkusföreställning och galamiddag. Den svenska delegationen flögs sedan till en militärflygplats nära Astrachan i södra delen av landet och inte långt från Ladogas mynning i Kaspiska havet. Otaliga fiskekolchoser besöktes med den stående menyn; vattenmelon, rysk kaviar, bröd och vodka. Det bjöds också på störfiske i Ladogas mynningsområde, som är ett stort delta med ett rikt fågelliv.

Trots sin ålder deltog Ishkov i alla kvällsövningarna och älskade att berätta historier om hur det var under andra världskriget och under Stalintiden. Personkemin mellan Dahlgren och Ishkov var utomordentlig trots diverse tolksvårigheter och då och då fanns tid för allvarliga samtal. Man kom överens om att gränsförhandlingar skulle inledas så snart som möjligt mellan ländernas experter. Dessa resulterade först i att en vit zon inrättades där ingetdera landet skulle ha jurisdiktion. Några år senare lyckades man komma överens om en uppdelning av den vita zonen som innebar en mindre kompromiss sett från de optimala svenska önskemålen. Vid de slutliga gränsdiskussionerna hade Sverige indirekt stor hjälp av det danska fisket. Danskarna drev i den vita zonen ett mycket intensivt torskfiske och förutom att bidra till en nedfiskning av torskbeståndet var detta fiske en nagel i ögat på Sovjet, som man mycket gärna ville bli av med.

Den nya fiskegränsen innebar att svenskt sillfiske gick in i en mycket gynnsam period. Kapaciteten var hög, i huvudsak skapad i Nordsjöfisket, sillpriset var högt. Till yttermera visso var genomsnittstorleken på sill/strömningen hög och den kunde säljas med god förtjänst på exportmarknaden. De svenska sillfångsterna i Östersjön ökade snabbt. Den kvarvarande moderna fiskeflottan kom återigen att få ett lönsamt fiske och konjunkturen drog också med sig det Östersjöbaserade fisket till en ny toppnotering. Denna exportexpansion dolde den bakomliggande trenden om en allt svagare efterfrågan för färsk sill/strömning

på den svenska marknaden. Den moderna flyttrålfloTTan, huvudsakligen från västkusten gjorde mycket stora förtjänster på grund av stor kapacitet och högt marknadspris. Överskotten investerades i nya fartyg och gav ökat rörelsekapital.

I början på 1980-talet sjönk priset på sill beroende på ökad tillförsel från Nordsjön. Publiciteten i Tyskland 1987 om parasiten *Anasakis* i svensk sill gjorde att exporten dit kollapsade. Marknaden för sill till konsumtion var nu på väg att försvinna helt. Fiskeriverket genomförde då i ett av sina genom tiderna största projekt omfattande insatser tillsammans med Konservforskningsinstitutet och fiskbranschen för att ta fram moderna produkter av sill och strömming. Projektet gick ut starkt med en rad nya sätt att äta sill – som pastasås, pizza, hamburgare och så vidare. Alltsammans utmärkt gott, dock utan att smaka sill. Intresset från restaurangkockar, skolkök och allmänheten var svalt och projektet ledde aldrig till den ökade sillmarknad man hoppats på. En trolig förklaring kan ligga i Ch. Emil Hagdahls slutsats *sillen är en fin fisk, och man skulle göra mycket väsen av den om den blott vore dyrare*.

Trots sina uppenbara kulinariska kvaliteter går därför nu det allra mesta av sill och strömming till fiskmjöl och olja. Vi äter den indirekt i form av odlad norsk lax eller som sushi gjord på gödd tonfisk från Medelhavet.

För fiskets del räddades situationen tillfälligt av den kraftiga ökningen av torskbestånden i Östersjön, samtidigt som torskbestånden runt Island och i Norra Ishavet var svaga. Torskpriset steg och många sillfiskare sadlade om till torskfiske och gjorde goda förtjänster. Detta gällde också det Östersjöbaserade fisket som hade flera goda år. Vad som hände sedan torde vara bekant för de flesta och är utmärkt återgivet i Isabella Lövins bok »Tyst hav«.

1969

Fiskerikonsulenten Ulf Lundin upptäckte fiskdöd i sjöar på västkusten och satte det i samband med lågt pH. Försurningen uppmärksammas som miljöproblem.

1973

Fiskeriadministrationens organisation utreds, flera förslag läggs men de genomförs aldrig.

1974

U/F Argos byggs i Kalmar.

INPLANTERING AV FISK OCH KRÄFTOR

1975

Lennart Hannerz blir GD.

1976

Fiskeristyrelsen påbörjar kalkning av försurade sjöar.

1977

Länsfiskekonsulenterna knyts till Fiskeristyrelsen.

MUNKAR KAN HA HAFT med sig karp redan under kristnandet av Sverige. Med säkerhet vet vi att karp infördes till Skåne 1560 av Peder Oxe. Inplanering och spridning av fisk har en lång tradition i svenska sötvatten och det är få insjöar dit man inte avsiktligt eller oavsiktligt satt ut arter som inte kunnat vandra in på naturlig väg. På en runsten från 1100-talet i södra Norge står »Ailifr algr bar fiska i Rauidsio«. Fisken som bars dit var öring, som var ensam art i sjön ända till 1860 då någon bar dit gädda som hämnd för en oförätt.

Det mesta bärandet av fisk har gällt inhemska arter som flyttats till vatten dit de inte kunnat sprida sig på egen hand. Ordentlig fart på verksamheten blev det först med statlig hjälp. Lantbruksakademien anställde 1855 baron Carl Cederström som »statlig undervisare i fiskodling«. Tillsammans med akademins förste fiskeriintendent Hjalmar Widegren lärde dessa två ut tekniken att konstbefrukta rom. Att flytta rom eller nykläckta yngel var mycket lättare än att bära hinkar med vuxen fisk. Det var naturligtvis framför allt attraktiva matfiskar som öring, röding och gädda som spreds på detta sätt, men även bytesfisk som nors och elritsa planterades ut.

Utplantering av för Sverige nya arter kom senare, även om karp som nämnts infördes på ett tidigt stadium. En pionjär på detta område var brukspatronen Conrad Hammarström i Jämtland. Han lät importera bäckröding och regnbågsforell, både för odling och för utsättning. Hammarström skapade en stiftelse, den Hammarströmska fiskacklimatisationsfonden, som enligt donationsvillkoren hade till uppgift »att främja insjöfiskets utveckling och förkovran, speciellt genom införande av högt skattade utländska fisksorter, som efter planmässigt utförda inplanteringsförsök befinnes lämpliga för normal utveckling i landets insjövatten«.

Samtidigt som Conrad Hammarström arbetade en fiskeriinstruktör Olsén vid hushållningssällskapet i Jämtland. Han grundade försöksstationen i Kälarne, som så småningom införlivades i Fiskeriverket. Här gjordes försök med uppfödning av laxartad fisk, bl.a. bäckröding, som fortfarande har reproducerande bestånd i sjöar i Jämtland. Vid Kälarne utvecklades också metoderna att odla lax för utsättning. År 1924 sattes de första laxynglen från Kälarne ut i Indalsälven.

Två faktorer gjorde att intresset för experiment med främmande arter ökade starkt på 1950–60-talet. Dels började man använda rotenon och kunde rensa en sjö helt fri från fisk innan man gjorde en utsättning, dels skapade vattenkraftutbyggnaden stora dammar och vattenmagasin med en ny miljö där framför allt de havsvandrande fiskbestånden försvann eller utvecklades dåligt.

Rotenonmetoden blev snabbt populär eftersom man med den kunde förvandla en sjö till ett sportfiskevatten med attraktiv laxfisk istället för mörkt och abborre. Det var framför allt öring och regnbåge som planterades ut.

Vid Sötvattenslaboratoriet startades en omfattande verksamhet för att försöka reparera de biologiska skadorna som vattenkraften orsakat. Den första idén var att förnya sjöarnas näringsfauna. De organismer man i första hand tänkte på var de s.k. glacialrelikterna, d.v.s. djur som på grund av spridningssvårigheter efter istiden under landhöjningens gång kom att bli kvar nedanför högsta marina gränsen. Flera av arter hoppades man kunna klara vattennivåförändringarna i de reglerade sjöarna. De första utsättningarna av den lilla pungräkan *Mysis relicta* utfördes av Sötvattenslaboratoriet under 1950-talet.

Den andra idén var att det kanske kunde finnas främmande fiskarter som bättre än de inhemska klarade de reglerade sjöarnas speciella miljö. Intresset kom att koncentreras kring ett par nordamerikanska arter: kanadarödingen och indianlaxen. Därutöver arbetade man med regnbåge, strupsnittsöring, donaulax och skilda rödingshybrider som splejk (kanadaröding/bäckröding), bröding (vätternrödin/bäckröding) och kröding (röding/kanadaröding). Tankarna var att olika arter och korsningar skulle användas på skilda platser med olika förutsättningar för att maximalt kunna optimera fisket.

Dessa försök blev inte särskilt lyckosamma och skulle med dagens ekosystemtänkande förmodligen aldrig ha kommit tillstånd. Man bör dock förstå att experimenten utfördes mot bakgrund av att tillgången på fisk ur ett hushållningsperspektiv var viktigt. En av fiskevårdens grundtankar under efterkrigstiden var att maximera produktionen. Att använda främmande arter var då naturligt.

Den Hammarströmska acklimatisationsfonden förvaltas av Fiskeriverket. Medvetenheten om riskerna för biologisk mångfald och miljö av utsättningar är numera väsentligt större än för bara några årtionden sedan. Fiskeriverket införde 2001 förbud för utsättning av för landet främmande arter och stammar. Fondens blygsamma avkastning har därför länge legat orörd. För några år sedan ändrade dock Fiskeriverket villkoren att gälla fiskevård mer generellt.

Ett särskilt kapitel när det gäller introduktionen av främmande arter är den amerikanska signalkräftan, som infördes 1960 på initiativ av Gunnar Svärdson på Sötvattenslaboratoriet. Den introduktionen har väckt många känslor såväl positiva som negativa.

Kräftor åts i stora kräftfester i det gamla Mesopotamien. Babylo-nierna namngav en stjärnbild efter kräftan. Nordamerikas indianer var väl bekanta med kräftorna och deras ätbarhet. Aztekerna i Mexico åt kräftor kokade eller rostade över eld. I norra Europa vet vi att både klostren och furstehusen åt kräftor som ett alternativ till fisk under fastan. Det handlade då om flodkräftan, som är den enda sötvattenlevande storkräfta som förekommer naturligt i Sverige. Längre ratades dock kräftor av vanligt folk. Kanske inte så underligt att en kroppsarbetare var negativ; som en smålänning uttryckt det: »Kräfter kan en äta tess en svälter ihjäl«. Även Carl von Linné var allmänt avog till kräftor och

1978

Sverige flyttar ut fiskegränsen. I Skagerrak och Kattegatt till mittgränsen till grannländerna. I Östersjön uppstår oenighet om gränsen mot Sovietunionen.

1985

Fiskeristyrelsens Hydrografiska avdelning överförs till SMHI.

1987

Kjell Mattson blir GD men slutar i förtid för att bli landshövding i Göteborg och Bohus län.

1989

Per Wramner blir GD.

1990

Statskontoret utreder Fiskeristyrelsen. Under den här perioden stod det klart att Fiskeristyrelsen troligen skulle läggas ner för att istället bli en del av det nya Jordbruksverket i Jönköping, som skulle inrättas i juli 1991. Efter att regeringen beslutat att Sverige skulle ansöka om inträde i EU kom emellertid Statskontoret fram till att det bästa alternativet var att behålla Fiskeristyrelsen som en egen myndighet. Här föreslogs även ett nytt namn, det namn som gäller idag, Fiskeriverket.

1991

Kustlaboratoriet flyttas från Naturvårdsverket till Fiskeriverket.

1991

Fiskeristyrelsen byter namn till Fiskeriverket.

avråde i »Diaeta naturalis« från att äta dessa »insekter«. Under mitten av 1800-talet blev emellertid kräftor mode i Frankrike, framför allt i Paris, dit stora mängder flodkräftor importerades från hela Europa. I Sverige hakade borgarklassen på och traditionen med kräftsvisor uppstod under slutet av 1800-talet.

Kräftpesten kom till Italien 1860. Från 1880 och framåt spreds den, med god hjälp av den omfattande kräfthandeln, som en löpeld och stora mängder europeiska kräftbestånd dog ut. Förloppet var snabbt, någon vecka efter att pest brutit ut var hela beståndet borta. År 1907 kom smittan till Mälaren genom att sjuka kräftor från Finland dumpades i sjön. Senare detta ödesår införde myndigheterna införselbud för levande kräftor. Naturligtvis gagnade detta föga och pesten spred sig snabbt till andra sjöar. Under många år försökte man återinplantera flodkräftan i pestsmittade vatten, bara för att drabbas av ständiga bakslag.

Svärdson såg en lösning i signalkräftan, som var immun mot pesten och kunde mäta sig med flodkräftan när det gällde smak och storlek. De första försöken skedde med stor försiktighet i rotenonbehandlade, rymningssäkra vatten. Försöken utvärderades noggrant och först 1969 startades utsättning i större skala.

Signalkräftan har inneburit att ett rikt och värdefullt kräftfiske har kunnat återupprättas i flera tusen pestdrabbade vatten i södra Sverige. Baksidan är att signalkräftan bär på den svamp som orsakar kräftpest utan att den själv bli sjuk. Sjukdomen sprids emellertid omedelbart över till flodkräftor om arterna blandas. Illegala utsättningar i vattendrag som fortfarande har bestånd av den svenska flodkräftan är därför ett stort problem. 🦀

LAXEN

LAXFÖRVALTNINGEN HAR ALLTID TAGIT en stor plats i Fiskeriverkets värld och rört upp heta känslor. När Fiskeriverket beslöt om ett tillfälligt laxfiskestopp 1995 fick generaldirektören Per Wramner så många hot från arga fiskare att han på SÄPO:s inrådan ställde in sitt deltagande i Argos sommarexpedition, som bl.a. skulle besöka Gotland där stämningen var speciellt dålig. Det var med blandade känslor jag (HW) fick inta hans plats på Argos. Dock, fiskare är betydligt vänligare på nära håll än på avstånd och jag kom hem oskadd.

Idag är lax fiskdiskens falukorv. Mer än 95 procent av laxen är odlad och från att ha varit en exklusiv fisk för festliga tillfällen har den blivit vardagsvara. Det kan därför nu tyckas märkligt att laxfrågan fått sådan uppmärksamhet och lagt beslag på så mycket av Fiskeriverkets resurser. För yrkesfisket är, med undantag för norrlandskusten, laxen en förhållandevis marginell art. Även bland fritidsfiskare är det bara en liten elit som faktiskt fiskar lax, även om nog många drömmer om det när de metar abborre eller spinnfiskar gädda. Förklaringen måste sökas bakåt i tiden.

Historiskt har laxfisket haft mycket stort ekonomiskt värde. Det har därför alltid varit viktigt för den eller de som haft fiskerätten att värna om »sin« lax och traditionen sitter kvar. I och med att laxen är en vandringsfisk kan emellertid förvaltningen inte begränsas till den lokala nivån, antingen det är älvsträckan, vattendraget, regionen eller landet. När då var och en kämpar om just sin del av kakan är det upplagt för konflikter som krävt statligt, eller ibland överstatligt, ingripande.

En stor del av laxproduktionen gick också förlorad under 1900-talet på grund av vattenkraftsutbyggnaden. Ungefär hälften av de laxförande älvarna slogs ut helt och i de flesta övriga minskades lek- och uppväxtsträckorna radikalt. Att på olika sätt kompensera vattenkraftens skador blev tidigt en fråga för Fiskeristyrelsen. Den förste verkschefen, Jöran Hult, kom direkt från vandringsfiskeutredningen som tillsatts för att utreda dessa frågor. Att utveckla ett storskaligt system för odling och kompensationsutsättning av lax i utbyggda älvar och att i vattendomstolarna driva krav på kompensation blev en omfattande arbetsuppgift som fortfarande inte är avslutad.

Den satsning på forskning och utveckling som gjordes för att lösa vattenkraftutbyggnadens skadeverkningar var unik. Den saknade motsvarigheter i andra länder och blev i flera avseenden framgångsrik. Genom samverkan mellan forskare, fiskemyndigheter och kraftindustri utvecklades ny metodik för odling och utsättning av laxungar, vilket snart började tillämpas i praktiken. Även om det inte gick att bevara alla vilda laxstammar som drabbades av vattenkraftutbyggnaden kunde laxproduktionen öka, framför allt till gagn för yrkesfisket i Östersjön. En inte oväsentlig sidoeffekt var att den svenska smoltodlingen försåg den begynnande norska laxodlingarna med utsättningsfisk och på så sätt underlättade uppbyggandet av en global jätteindustri.

1994

Krav på yrkesfiskelicens och fartygstillstånd införs.

1995

Sverige blir medlem av EU.

1998

Karl Olof Öster blir GD.

1999

ICES håller det första av tre 100-årsjubileer i Stockholm för att uppmärksamma den förberedande konferens som Oscar II kallade till och där idén om ett havsforskningsråd utvecklades.

ICES
CIEM

International Council for
the Exploration of the Sea
Conseil International pour
l'Exploration de la Mer

2003

Inflyttade delar av trålgränsen flyttas ut på stora delar av kusten.

2005

Axel Wenblad blir GD.

Kompensationsutsättningarna var emellertid långt ifrån oproblematiska. Som kompensation för utebliven naturlig laxreproduktion ålades kraftbolagen en omfattande utsättningskyldighet. I Sverige sätts det årligen ut ett par miljoner odlade smolt, huvuddelen i Norrlandsälvarna. Ute i Östersjön blandas odlad och naturligt reproducerad lax och fisket riktas utan åtskillnad mot båda. Syftet med kompensationsutsättningarna var att gynna laxfisket, men det innebar samtidigt att fisket på de kvarvarande vilda laxstammarna ökade. När laxfisket var som störst under 1990-talet var andelen vild lax endast 10 procent. Uppenbarligen innebar kompensationsutsättningarna i kombination med oreglerat fiske ett allvarligt hot mot den biologiska mångfalden.

Som lök på laxen upptäckte man en omfattande yngeldödighet, vilken först noterades i odlingar 1974 och döptes till M74 men så småningom visade sig också drabba vilda laxar. Orsaken har visat sig vara brist på vitaminet tiamin. Under början av 1990-talet drabbades tre fjärdedelar av alla laxkullar men problemen med M74 har senare avtagit väsentligt.

För att komma tillrätta med alla dessa problem kom under 1990-talet en serie av allt strängare regleringar. Försommarfredning infördes i och utanför de älvar som hade kvar ursprungliga laxbestånd. Fisket styrdes i stället mot de älvmynningar där i första hand odlad lax uppehöll sig, s.k. terminalfisker. Fiskerikommissionen för Östersjön kom 1997 överens om en långsiktig förvaltningsplan; SAP Salmon Action Plan. Målet var att åter skapa minst 50 procent av den naturliga produktionen i de återstående vildlaxälvarna. En del av planen var minskande fångstkvoter i Östersjön och en omfördelning av fisketrycket, från det öppna havet i södra Östersjön där vild och odlad lax blandades, till Bottniska viken där laxstammarna var bättre separerade.

Åtgärderna hade snabb effekt. Nyrekryteringen av vildlax flerfaldigades under 1990-talets sista år och andelen vild lax av den totala mängden lax i Östersjön har ökat från en tiondel till drygt hälften. Målen för SAP har uppnåtts i de stora laxälvarna, dock ännu inte i några mindre skogsälvar. Regleringarna och det minskade fisketrycket är nog huvudorsaken till framgången, men flera omständigheter har hjälpt till. Laxpriserna har rasat på grund av importen av odlad fjordlax, EU har fasat ut drivgarnsfisket i Östersjön och infört gränsvärden för dioxin som stoppat exporten av svensk lax, slutligen har sälkskadorna gjort att mycket av kustfisket efter lax har minskat. Det svenska laxfisket i Östersjön har under de senaste 10 åren minskat till en fjärdedel av vad det varit.

Laxen är inte bara en problemfisk, den är också mycket omskriven och dess märkliga liv med vandrigen mellan hav och älv har studerats flitigt. Det finns många berättelser om laxens liv, rekordfångster och andra myter. En av dem är att det på den gamla goda tiden skrevs in i anställningskontrakten för tjänstefolk att man inte skulle behöva äta

lax mer än ett visst antal av veckans dagar. Några sådana kontrakt lär aldrig ha dokumenterats men jag tror ändå mycket på sanningshalten. I samband med försök med sälsäkring av laxfallor tillbringade Sven Gunnar Lunneryd och jag sommaren på en öde ö i Indalsälvens delta. Vi prövade då att bara äta lax till morgon, middag och kväll under två veckor. Redan efter en vecka kan jag intyga att man börjar hallucinera om hamburgare, trots att laxen var av bästa kvalitet och vi varierade tillagningen på alla upptänkliga vis. 🍷

Före avdelningschefen Curt Johansson visar upp en skaplig lax vid Mörrumsåns strand.

2008

Drivgarn förbjuds av EU i Östersjön för att skydda tumlare.

2009

Kälarna överförs till regionala huvudmän och blir Vattenbrukscentrum Norr AB.

2009

Överförbarhet av fiskekvoter införs i det pelagiska fisket.

2011

Björn Risinger blir Fiskeriverkets siste GD.

FISKERIVERKET